

SAPUN IZ PRT

Jedino do čega mi je stalo, da citiram **Klod Simona**, jeste kako da počnem, nastavim i završim rečenicu. A što se „centralnoevropske“ književnosti tiče interesovanje je očigledno političke prirode, no nadam se da se to ne odnosi na mene lično... — tako je odgovorio **Danilo Kiš** književnom kritičaru švedskog lista „Ekspressen“ na pitanje da li je današnje interesovanje za pisce centralne Evrope književne ili političke prirode.

Danilo Kiš vidi opasnost u svakom pokušaju da se pisac reducira u **homo politicus**. Smatra da pisac ne treba da bude i nije nosilac političkih ili ideoloških poruka. Po njemu bi to možda više bio posao novinara. Inače, u suprotnom bi i ljudi i književnost mogli biti osiromašeni.

Da su pre petnaest ili dvadeset godina knjige Danila Kiša prevedene i objavljene u Švedskoj verovatno bi interesovanje i tada bilo ovoliko koliko je sada. Upravo izašla iz štampa, treća po redu, njegova knjiga „Peščanik“ (kod nas prvi put objavljena 1972) svrstala ga je, po oceni švedske književne kritike, u vrlo ekskluzivni krug pisaca (i to je mišljenje manje-više jednodušno) kao što su **Prust**, **Muzil**, **Broh** i iz mlađe generacije **Kalvino** i **Milan Kundera**.

„Peščanik“ se u knjižarama pojavio 1. oktobra i već je na mnogim mestima rasprodat. Konačno, izdavač **Adam Bromberg**, koji ima svetska prava na knjige Danila Kiša, pa i prava u Švedskoj, može i ima razloga da trlja ruke jer pisac za čije delo se do juče verovalo da ima mali krug čitalaca danas je postao ljubimac publike.

Jedna za drugom u razmaku od po godinu dana otprilike pojavile su se na švedskom jeziku knjige Danila Kiša „Bašta, pepeo“ (kod nas objavljena 1965), zatim prošle godine „Grobница za Borisa Davidoviča“ (1976) i sada „Peščanik“. U planu je objavljivanje „Enciklopedije mrtvih“ već na proleće, a Kraljevsko dramsko pozorište u Stokholmu zainteresovano je da na scenu postavi neku od Kišovih drama, najverovatnije „Drveni sanduk Tomasa Vulfa“.

Posle dela **Ive Andrića** koja su uglavnom prevedena na švedski jezik po dobijanju Nobelove nagrade za književnost, malo se vodilo računa o našoj književnosti u ovom delu sveta. Tu i tamo poneka pojedinačna knjiga, bez većeg publiciteta. Delimično je sve to, uverena sam, zavisilo i od dobrog prevodioca na švedski jezik. Izvrstan prevodilac Andrića sa srpsko-hrvatskog na švedski jezik **Gun Bergman** poginula je u saobraćajnoj nesreći na putu između Dubrovnika i Herceg-Novog pre dvadesetak godina i niko je nije zamenio.

Kako je Kiš prošao sa prevodiocima u anglosaksonskom delu sveta? Evo šta je on sam rekao o tome književnom kritičaru „Dagens nihetera“:

— Imali smo ogromne probleme sa prevodima. Nailazio na onu vrstu prevodioca koji se silno trudi da „poboljša“ original. Jedan je hteo da od moje prilično komplikovane proze napravi hemingvejske kratke rečenice i uz to da ukloni sve one male reči koje izražavaju nesigurnost i oćajanje u tekstu.

Ni izdavač Kišovih knjiga u Švedskoj nije bio bez glavobolja što se prevoda tiče —

Kritika je sa ushićenjem dočekala „Peščanik“, treću Kiševu knjigu na švedskom jeziku. „Ne znam jesam li ikad čitala nešto slično ovome, tako ošamućuje i tako zastrašujuće bolno, o tom tužnom i užasnom: svi oni koji su jednom postojali i koje svesno uništiše jednog po jednog“ — napisala je kritičarka visokotiražnog „Aftonbladeta“.

„Bašta, pepeo“ je prevedena sa engleskog (a engleski prevod je već imao nedostataka), „Grobница za Borisa Davidoviča“ je prevedena sa srpskohrvatskog, ali po oceni znalaca ni taj prevod nije daleko odmakao, originalu se nije ni približio. Tek sada smo možda u prevodiocu „Peščanika“ **Barbari Lenkvist** dobili pravog i valjanog budućeg tumača i prevodioca jugoslovenskih književnih dela.

U spomen nestalima

Malo je reći da je kritika sa ushićenjem dočekala „Peščanik“, posvećene su mu stranice svih značajnih dnevnih i večernjih listova u Švedskoj, a kritičar visokotiražnog (socijaldemokratskog) lista „Aftonbladet“ naziva Kiša „literarnim čudom“ i tako i naslovljava svoj tekst.

„Ne znam jesam li ikad čitala nešto slično ovome, tako ošamućujuće i tako zastrašujuće bolno, o tom tužnom i užasnom: svi oni koji su jednom postojali i koje svesno uništiše jednog po jednog. Kiš im je podigao spomenik i nijednu četkicu za brijanje, ni jedan komadić sapuna iz prtljaga ukletih on nije zaboravio da

„Ne kladi se na trenutak, jer ćeš se kajati“: Danilo Kiš u Stokholmu

JAGA UKLETIH

„Ne kladi se ni na večnost, jer ćeš se kajati“: Kiš, Paskal Delpes i Erland Jozefson u razgovoru sa nepoznatim prolaznikom

prikaže“, piše Eva Matson u prikazu Kišove knjige.

Kiš je povodom izlaska „Peščanika“ boravio u Stokholmu desetak dana. Razgovor posebno za DUGU nismo tražili, jer Danilo Kiš već odavno ne daje intervjue jugoslavenskim novinama. Imam utisak da ga gorčina posle reakcije dela književne kritike u nas po objavljivanju „Grobnice za B. Davidovića“ nije napustila. Ali on je pričao drugima. Evo dela razgovora sa Gabijem Glajhmanom iz „Ekspresena“.

■ Tvoj otac je umro u Aušvicu?

Ne, nestao je. Moje detinjstvo i moja mladost su obeleženi tim nestankom. Ta mistična nestajanja ljudi, koja čine okosnicu mog spisateljstva, čine osnovna iskustva dvadesetog veka.

■ Kako si ti preživeo rat?

Kad mi je bilo četiri godine kršten sam u ortodoksnoj crkvi, kojoj je pripadala moja majka. Uz to smo imali tipično mađarsko prezime koje nam je pružilo izvesnu zaštitu. Godine 1947. preselili smo se u Crnu Goru, odakle mi je majka, i tada sam ponovo osvojio maternji jezik, srpskohrvatski, jezik na kojem pišem.

Tamo sam takođe usvojio mnogo od crnogorske kulture koja je obojena heroizmom i mačo-duhom: ja koji sam vaspitavan u jednom mađarsko-jevrejskom duhu pasivnosti odjednom sam bio primoran da se bijem pesnicama sa najjačim momcima u školi.

■ Znači li to da si izgubio svoje judejstvo?

Pokušao sam, čak je i moja majka želela da zaboravim sve ono jevrejsko povezano sa toliko patnje. Ali uskoro sam počeo da se pitam: Ko sam ja? Odakle sam? Kuda ću? Ni u političkoj ideologiji ni u religiji nisam našao odgovor na ova pitanja. I tada sam počeo da se okrećem književnosti, pre svega onoj u centralnoevropskoj tradiciji.

Imao sam dvadeset i sedam godina kad sam napisao prvu knjigu, „Mansardu“ — satiru uperenu protiv vlastitog mladalačkog idealizma i uzvišenog lirizma. Ali knjiga, koja je izašla usred epohe socijalističkog realizma, shvaćena je više kao satira na prilike u društvu.

I moje sledeće knjige su shvaćene kao različite i modernističke u Jugoslaviji — „Rani jadi“, „Bašta, pepeo“ i „Peščanik“. To je triptih o jednom izgubljenom centralnoevropskom svetu. Centralna figura je Eduard Šam, izgubljeni otac, i „Peščanik“ se završava jednim autentičnim pismom koje je moj otac pisao 1942. Tu pokušavam da različitim tehnikama osvetlim jednu te istu stvar: propast centralnoevropskog judejstva.

■ Knjiga koja je kasnije došla — „Grobnica za Borisa Davidovića“ — rekonstruiše takođe jedan izgubljen svet, ali sasvim druge vrste.

Boris Davidovič i Eduard Šam imaju mnogo zajedničkog, oni su žrtve totalitarizma. Moje knjige su na neki način monumeni u spomen nestalima. Kada sam pisao knjigu sredinom sedamdesetih predavao sam na Univerzitetu u Bordou. Bilo mi je dosta kompaktnog neznanja i ideološkog fanatizma mojih studenata. Govoriti o sovjetskim logorima za njih je značilo bogohuljenje. Ja sam, dakle, hteo da polemishem a i uvideo sam da mi je dužnost, pošto sam već govorio o nacističkom teroru, da sada govorim o drugom velikom zločinu dvadesetog veka: o sovjetskim koncentracionim logorima.

Ni trenutak, ni večnost

U „Savetima mladom piscu“ Kiš kaže: „Znaj da ono što nisi rekao u novinama nije propalo zauvek: to je treset.

Ne piši po porudžbini dana.

Ne kladi se na trenutak, jer ćeš se kajati.

Ne kladi se ni na večnost, jer ćeš se kajati. Nagrade koje ti dodeljuju prinčevi primaj s ravnodušnošću, ali ništa ne čini da ih zaslužiš.“

Danilo Kiš ne voli da priča o nagradama, ni tuđim ni svojim. Mada je primio mnoge: jedna od najnovijih je letošnja „Skender Kulenović“. U Francuskoj je primio medalju francuske vlade koja se dodeljuje za izuzetan kulturni doprinos... Danilo Kiš je skroman čovek. Ne voli da priča o tome: Nemoj da preteruješ, kaže mi, kad ga pitam o svemu tome. Zna da ću da pišem o njemu i nije mu baš lagodno.

U Stokholmu je sa njim Paskal Delpes francuski prevodilac jugoslovenske književnosti, prevodilac Ive Andrića i prevodilac najvažnijih Danilovih knjiga na francuski. Paskal pomaže Danilu i u mnogim praktičnim stvarima. Mnogi ljudi žele da ih sretnu, pozivaju ih na večere. Od jugoslovenskih frizera do švedskih vodećih intelektualaca.

— Nađi neko vreme, Paskal, nemoj da ispadnem sad odjednom nedostizan, kaže Danilo. Njemu je zaista stalo da nekog ni nehotice ne povredi.

Pri susretima sa ljudilma pažljivo i s nekom gotovo dečjom blagošću sluša sagovornike. A njih je mnogo. Novinaru i književniku Ingmaru Bjerkstenu priznaje jedan svoj „greh“:

„Televizija. Apsolutno fasciniran gledam šta bilo, samo da su slike pokretne i ako je moguće u boji: „Ali nikad kod kuće, samo u hotelskoj sobi i kod prijatelja, jer kod kuće on nema svoj tv-aparat. Kod kuće najradije čita, ako ne piše, i objašnjava: „Ne bih nikako želeo da podlegnem „imbecilizovanju“ koje tv-medij donosi“.

On čita mnogo i sve vreme. „Mrzim pojednostavljene psihološke romane tipa „Ja te volim“ reče ona misleći u sebi“ „ali to nije istina“. „Kako jedan pisac može znati šta jedna osoba kaže i misli“.

Kad se povede razgovor o Parizu, gde Kiš živi poslednjih pet-šest godina, kaže da je naučio mnogo o francuskom mentalitetu. Oseća se gledanim s visine ili kako bi švedski kritičar rekao „preko ramena“. To potvrđuje i Paskal naglašavajući da uprkos izvanrednim kritikama Francuzi ga malo zaobilaze.

Danilo se, uglavnom druži, sa Jugoslovenima. Pitam ga za neke slikare mlađe generacije koji žive u Parizu. Sa osmehom mi priča kako ga je jedan od njih sreo, žaleći se: „Ovde mogu u slikarstvu da imaju uspeha samo Jevreji!“

— Pa, jeste Jevreji kao Dado Đurić, Ljuba Popović, Veličković... poče da nabrja Danilo, koji je inače uvek u prilici da se brani od napada onih koji verovatno nikada nisu pročitali nijednu jedinu njegovu knjigu ili priču. Inače bi verovatno shvatili i prihvatili da je to što čini njegov „uspeh“ pre svega i samo: njegov talenat i njegova sposobnost da kroz pisanje govori istine o ljudskom življenju.

Na pitanja novinara da li je on jevrejski pisac Danilo Kiš je odgovorio da on sebe ne smatra jevrejskim piscem, da on stremi univerzalnosti:

— To što ja možda najviše slavim i cenim je samopisanje, čin samog pisanja, stvaranja, ponovnog oblikovanja.

Ljiljana Dufgran BORIČIĆ